

Porównanie form jęczmienia w r. 1860 w Instytucie Marymonckim, w doświadczeniu przeprowadzonym na glebie gliniasto-piaszczystej w Wawrzyszewie, wykazało, że jęczmień nagi miał słomę wiotką, łatwo wylegał, ale plony ziarna dorównywały, a nawet przewyższały plony ówczesnych form oplewionych [Roczniki Gospodarstwa Krajowego 1861]. We współczesnej literaturze polskiej poza wynikami COBORU mało jest danych dotyczących oceny plonowania jęczmienia nieoplewionego w zmiennych warunkach środowiskowo-agrotechnicznych. W niektórych krajach (USA, Kanada) prowadzone są intensywne prace hodowlane, których celem jest uzyskanie odmian o większej produktywności i przydatności w przemyśle spożywczym i piwowarskim [Rossnagel 1999, 2000].

W Polsce pierwszą odmianę jęczmienia jarego o ziarnie nieoplewionym zarejestrowano w roku 1999. Była to odmiana Rastik, wyhodowana w IHAR Radzików [Lista odmian COBORU 1999]. W porównaniu z jęczmieniem oplewionym ziarno odmiany Rastik ma mniejszą zawartość włókna surowego, większą białka i lepszą strawność. Według danych COBORU plony ziarna odmiany Rastik są mniejsze o około 20% od odmian oplewionych i są głównie uwarunkowane układem pogody w latach i regionach uprawy, a także jakością gleb i poziomem agrotechniki [Lista odmian COBORU 2002]. Łan roślin i plonowanie jęczmienia jarego oplewionego najsilniej modyfikują termin siewu i poziom nawożenia azotem. W badaniach Noworolnika i Leszczyńskiej [1997] opóźnienie siewu jęczmienia jarego oplewionego o trzy tygodnie powodowało spadek plonu ziarna dla badanych odmian od 30% do 44%. Nawożenie azotem wpływało na przyrost plonu ziarna do dawki 60–90 kg N/ha [Noworolnik 1996, 1998].

Celem pracy była ocena plonowania nieoplewionej odmiany jęczmienia jarego Rastik na tle dwu głównych czynników plonotwórczych, tj. terminu siewu i wielkości dawki nawożenia azotem w warunkach środkowej Polski.

METODY

W latach 2000–2002 na Polu Doświadczalnym Katedry Agronomii SGGW w RZD w Chylicach przeprowadzone zostało ściśle dwuczynnikowe doświadczenie polowe z jęczmieniem jarym odm. Rastik. Doświadczenie założono na glebach klasy IIIb kompleksu przydatności rolniczej żytniego bardzo dobrego – lata 2000 i 2002 oraz IIIa kompleksu pszennego dobrego – rok 2001. Przedplonem jęczmienia były rośliny okopowe na oborniku, buraki cukrowe w latach 2000 i 2002 oraz ziemniaki w roku 2001. Doświadczenie założono w układzie split-plot (A-B) w czterech powtórzeniach. Powierzchnia poletka wynosiła 30 m². Czynnikiem doświadczenia były: A – termin siewu (najwcześniejszy w warun-

kach pogodowych danego roku – 07 IV 2000, 04 IV 2001 i 28 III 2002 oraz opóźniony o 3 tygodnie). B – dawka azotu (0, 30, 60, 90 kg N/ha).

Warunki pogodowe w okresach wegetacyjnych 2000–2002 różniły się ilością i rozkładem opadów (tab. 1). Rok 2000 charakteryzował się znacznym niedoborem opadów. Niedobór opadów i wysokie średnie temperatury na początku wegetacji 2000 r. były przyczyną braku wschodów roślin jęczmienia wysianego w opóźnionym terminie. W roku 2001 suma opadów od początku kwietnia do końca lipca wynosiła 285,7 mm i przewyższała potrzeby opadowe jęczmienia, ale znaczne niedobory wystąpiły w maju i mniejsze w czerwcu. W roku 2002 opady były mniejsze od zapotrzebowania (192,2 mm) [Dzieżyc i in. 1987]. Niedobór wystąpił w kwietniu i wpłynął negatywnie na wschody oraz krzewienie roślin.

Tabela 1. Sumy miesięcznych opadów w mm i średnie temperatury powietrza w °C na polu doświadczalnym SGGW w RZD Chylicach oraz zapotrzebowanie na wodę wg Dzieżycy i in. [1987]
Table 1. Sum of monthly precipitation in mm and average monthly air temperatures in °C in WAU Experimental Station in Chyllice and demands of plants according to Dzieżyc et al. [1987]

Rok	IV	V	VI	VII
	Suma opadów miesięcznych, mm Sum of monthly precipitation, mm			
2000	11,5	22,9	9,1	160,1
2001	92,5	24,6	64,3	104,3
2002	11,1	66,4	71,7	43,0
1953-1982	38,5	56,1	85,7	87,1
Zapotrzebowanie opadów wg Dzieżycy i in. [1987] Precipitation demands to Dzieżyc et al. [1987]				
	39	59	82	87
Średnie miesięczne temperatury, °C Mean monthly temperatures, °C				
2000	12,2	15,1	17,6	16,5
2001	8,9	11,4	11,9	18,4
2002	8,5	17,4	17,3	20,3
1953-1982	8,2	14,0	17,7	18,8

Azot wysiewano w formie saletry amonowej. Dawki 30 i 60 kg N/ha stosowano jednorazowo przed siewem, a dawkę 90 kg N/ha dzielono na dwie – 60 kg N/ha przed siewem i 30 kg N/ha w fazie strzelania w źdźbło (DC 32). Wysiewano 400 kielkujących ziaren/m².

Przed zbiorem z 1 m² pobrano próby roślin i ustalono składowe plonu ziarna, tj. liczbę kłosów na 1 m², liczbę ziaren w kłosie i masę tysiąca ziaren. Zbiór w okresie koniec lipca–początek sierpnia wykonano kombajnem poletkowym, ziarno zważono, określono wilgotność i plon przedstawiono w t/ha po przeliczeniu na 15% zawartości wody. W doświadczeniu oceniano plon ziarna i jego skła-

dowe tj. liczbę kłosów na m², liczbę ziarn w kłosie i MTZ. Oceniano także zawartość białka, plon białka i wyrównanie ziarna.

Zawartość azotu w suchej masie ziarna oznaczono metodą Kiejdahla i przeliczono na białko ogólne (N×6,25). Wyrównanie ziarna (udział ziaren pozostałych na sitach 2,2×25 mm) oznaczono wg normy branżowej BN-69/9131-02. Ponieważ w roku 2000 termin siewu wystąpił na jednym poziomie, wyniki poddano wieloczynnikowej analizie wariancji dla układu nieortogonalnego oraz wykonano analizę wg modelu liniowego postaci: $y_{ijkl} = m + g_l + r_i + e_{il} + a_j + ra_{ij} + e_{ijl} + b_k + rb_{ik} + ab_{jk} + rab_{ijk} + e_{ijkl}$, gdzie y_{ijkl} – wartość badanej cechy dla poszczególnych poziomów czynników (A-termin siewu, B – dawka N), lat badań (R) i bloków, m – średnia ogólna, g_l – efekt blokowy l-tego bloku, r_i , a_j , ra_{ij} , b_k , rb_{ik} , ab_{jk} , rab_{ijk} – efekty główne poszczególnych poziomów czynników A, B oraz lat oraz ich współdziałań, e_{il} , e_{ijl} , e_{ijkl} – losowe błędy doświadczalne (I, II, III).

Wyrównanie ziarna nie było oceniane statystycznie.

WYNIKI

Istotność różnic między średnimi badanych cech spowodowaną stosowanymi czynnikami, przedstawia tabela 2. Wielkość plonu ziarna jęczmienia i badanych cech była różna w zależności od lat i stosowanych czynników (tab. 3). Najwięk-

Tabela 2. Istotność różnic w wartościach cech spowodowanych stosowanymi czynnikami i w latach
Table 2. Significance of differences in means determined by the applied factors in years

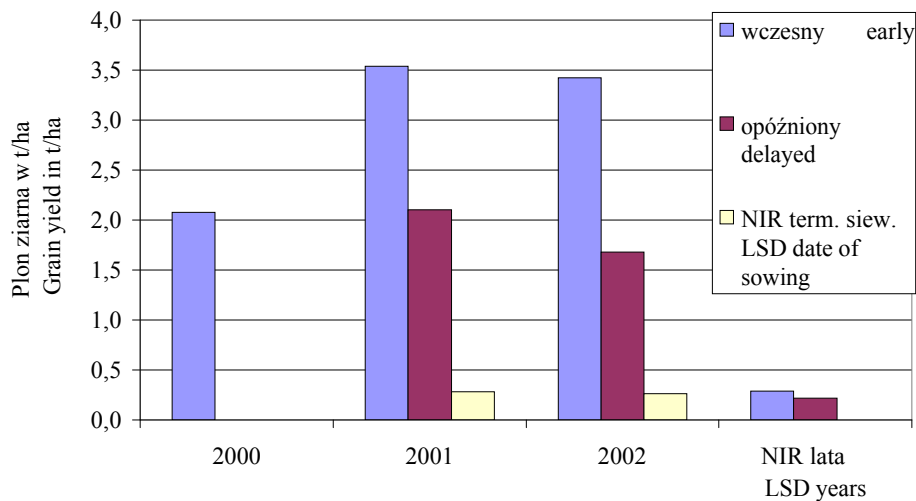
Cecha Trait	Istotność cechy Significance of trait				
	lata years	termin siewu date of sowing	dawka nawo- żenia n rate of n	lata × termin years × date of sowing	termin × dawka date of swing × rate of n
Plon ziarna Grain yield	xx	xx	xx	x	x
Liczba kłosów numer Numer of spikes	xx	xx	xx	-	-
Liczba ziarn w kłosie Numer of kernels per spike	x	-	-	x	-
MTZ Mass of 1000 grains	xx	xx	-	xx	-
Zawartość białka Content of protein	xx	xx	xx	-	-
Plon białka Yield of protein	xx	xx	xx	xx	-

xx istotność przy $\alpha = 0,05$ significance at $\alpha = 0.05$

x istotność przy $\alpha = 0,1$ significance at $\alpha = 0.1$

Tabela 3. Średnie wartości cech w zależności od lat i stosowanych czynników
 Table 3. Means of traits depending on years and applied factors

Czynniki Factors	Plon ziarna Grain yield t/ha	Liczba kłosów na 1 m ² Number of spikes per 1 m ²	Liczba ziarn w kłosie Number of kernels per spike	MTZ Mass of 1000 grains g	Zawartość białka Protein content %	Plon białka Protein yield kg/ha	Wyrów- nianie ziarna Grain fraction %
Rok Year							
2000	2,1	315	15,7	41,8	18,4	383,2	87,4
2001	2,8	413	17,8	38,3	15,2	423,0	81,6
2002	2,5	371	17,3	40,4	15,6	393,9	82,2
NIR LSD	0,33	56	2,03	1,65	0,17	55,9	
Termin siewu Date of sowing							
Wczesny Early	3,0	429	16,7	42,5	15,9	468,9	89,3
Opóźniony Delayed	1,9	298	18,0	35,9	16,1	305,1	73,4
NIR LSD	0,28	47	n.i.	1,97	0,14	46,6	
Dawka N Rate of N kg N/ha							
0	2,3	333	16,8	40,9	16,8	346,9	84,2
30	2,6	375	17,7	39,6	17,7	404,9	82,3
60	2,7	390	17,5	40,0	17,5	439,8	84,0
90	2,6	408	16,9	38,9	16,9	422,1	84,0
NIR LSD	0,36	61	n.i.	n.i.	0,22	60,9	

Rycina 1. Plon ziarna w t/ha na tle współdziałania lat i terminów siewu
 Figure 1. Grain yield in t/ha depending on interactions between years and date of sowing

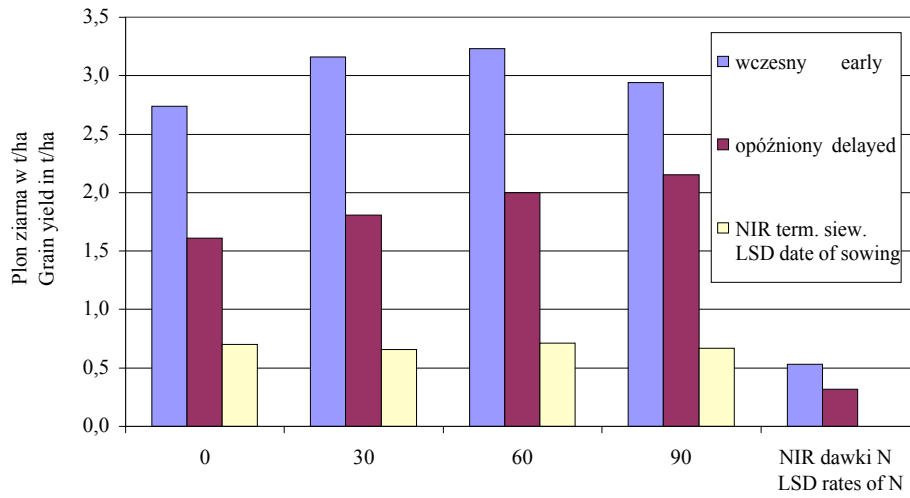
sze plony ziarna średnio dla czynników doświadczenia (2,8 t/ha) były w roku 2001, a najmniejsze (2,1 t/ha) w roku 2000. Plony ziarna z I terminu siewu (3,0 t/ha) były większe o 63% w porównaniu z drugim terminem (1,9 t/ha). Wystąpiło też współdziałanie lat i terminów siewu (ryc. 1). W r. 2000 w opóźnionym terminie siewu nie otrzymano plonu, wzeszły tylko pojedyncze rośliny. W latach 2001 i 2002 plonowanie jęczmienia w I terminie siewu było podobne, natomiast w II terminie siewu w r. 2002 plony ziarna były mniejsze o 25% w porównaniu z rokiem 2001. Nawożenie azotem zwiększało plon ziarna w porównaniu z kontrolą niezależnie od dawki. Plon istotnie różniący się od kontroli stwierdzono po zastosowaniu 60 kg N/ha (2,7 t/ha). Plon ten był większy o 17,4% w porównaniu z plonem uzyskanym w warunkach kontrolnych (2,3 t/ha). Stwierdzono też współdziałanie terminów siewu i dawki azotu dla plonów ziarna (ryc. 2). W opóźnionym terminie siewu plony ziarna zwiększały się ze wzrostem dawki N do 90 kg/ha. We wczesnym terminie siewu wpływ azotu na plonowanie miał charakter paraboliczny, przyrost plonu obserwowano do dawki 60 kg N/ha.

Podstawowa składowa plonu, liczba kłosów (szt./m²), była istotnie modyfikowana wpływem lat, terminów siewu i nawożenia azotem, nie stwierdzono współdziałań badanych czynników na wartość tej cechy (tab. 2 i 3). Największą liczbę kłosów uzyskano w r. 2001 (413 szt./m²). Istotnie więcej kłosów na 1 m² było w pierwszym terminie siewu (429) i przy stosowaniu 90 kg N/ha (408 szt./m²).

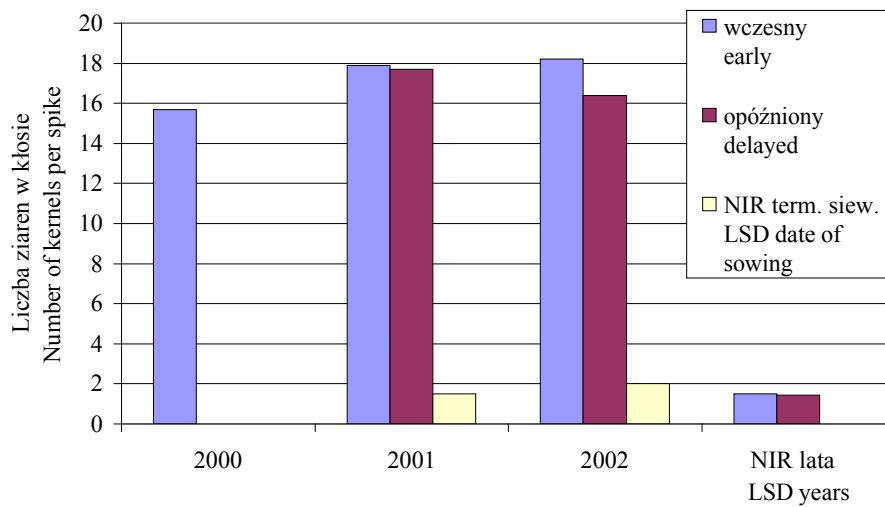
Na liczbę ziaren w kłosie istotnie wpływały lata i współdziałanie lat z terminem siewu (tab. 3 i ryc. 3). We wczesnym terminie siewu najmniej ziaren w kłosie było w roku 2000, a w opóźnionym terminie w r. 2002. W obydwu latach bardzo suchym miesiącem był kwiecień.

Masa tysiąca ziaren zależała od terminu siewu i lat, wystąpiło też współdziałanie lat i terminów siewu (tab. 3 i ryc. 4). Największą MTZ stwierdzono w 2000 r. (41,7 g), a najmniejszą w r. 2001 (38,3 g). We wczesnym terminie siewu MTZ była 42,5 g, w opóźnionym 35,9 g. Różnica na korzyść wczesnego terminu siewu wynosiła 18%. W roku 2002 spadek MTZ w opóźnionym terminie siewu w porównaniu z wczesnym siewem był większy niż w roku 2001.

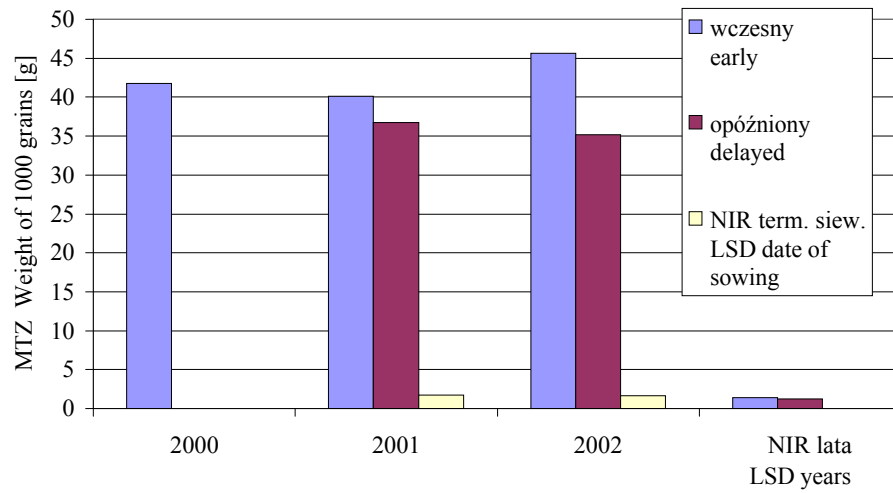
Zawartość białka w ziarnie była największa w suchym 2000 roku (18,4%), większa zawartość białka była także z obiektów z opóźnionym terminem siewu w porównaniu z wczesnym i z nawożonych dawką 30 kg N/ha w porównaniu z innymi poziomami nawożenia. Wielkość plonu ziarna wpływała silniej na ogólny plon białka z 1 ha niż zawartość białka w ziarnie. O istotności różnic decydowały te same czynniki co dla plonu ziarna. Wystąpiło także istotne współdziałanie lat i terminów siewu w kształtowaniu tej cechy (ryc. 5).

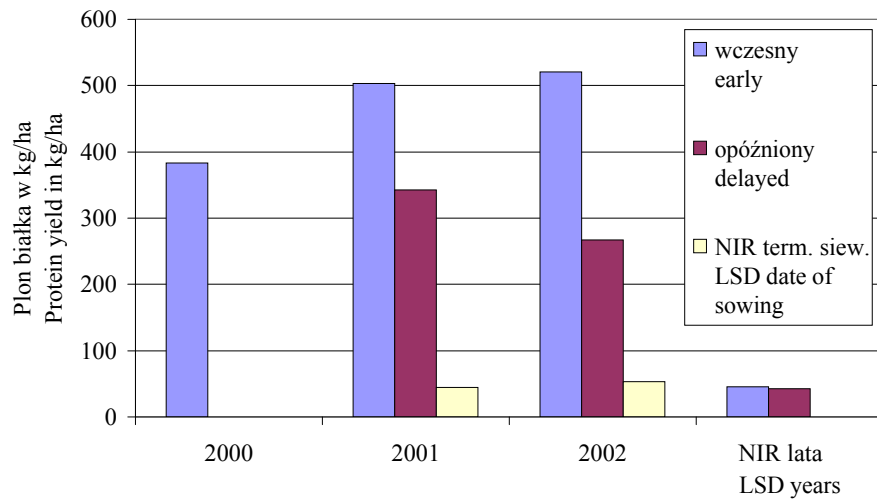
Rycina 2. Plon ziarna w t/ha na tle współdziałania terminów siewu i dawki N
 Figure 2. Grain yield in t/ha depending on interactions between years and rate of N

Rycina 3. Liczba ziaren w kłosie w zależności od współdziałania lat i terminów siewu
 Figure 3. Number of kernels per spike depending on interactions between years and date of sowing

Rycina 4. MTZ w g w zależności od współdziałania lat i terminów siewu
 Figure 4. Mass of 1000 grains in g depending on interactions between years and date of sowing

Rycina 5. Plon białka w kg/ha na tle współdziałania lat i terminu siewu
 Figure 5. Protein yield in kg/ha depending on interactions between years and date of sowing

Największe wyrównanie ziarna stwierdzono w roku 2000, ponieważ było ono ocenione tylko dla I terminu siewu (tab. 3). Wyrównanie ziarna w kolejnych dwu latach badań we wczesnym terminie siewu było zdecydowanie większe w porównaniu z opóźnionym terminem siewu. Wczesny termin siewu decydował o lepszych wschodach, większym udziale źdźbeł głównych, większej MTZ i wyrównaniu ziarna jęczmienia nagiego.

Formy jęczmienia jarego o ziarnie nieoplewionym charakteryzują się mniejszą produktywnością niż oplewione [Dziamba, Rachoń 1992; Rossnagel 2000]. W badaniach własnych największe plony ziarna jęczmienia odmiany Rastik uzyskano w r. 2001, o korzystniejszym rozkładzie opadów i większej ich ilości niż w pozostałych latach. Plon ziarna z tego roku był większy o 33% w porównaniu z rokiem 2000 o wybitnie suchej wiośnie i o 19% w porównaniu z rokiem 2001 o niedoborze opadów w kwietniu, co zdecydowało o słabszych wschodach roślin. Plonom tym towarzyszyła w roku 2001 większa liczba kłosów o 31% w porównaniu z rokiem 2000 i o 11% w porównaniu z rokiem 2002. Stwierdzono też w roku 2001 w porównaniu z rokiem 2000 istotnie większą liczbę ziarn w kłosie o 13,3%.

Wczesny termin siewu wpłynął na zwiększenie plonu ziarna o 63% w porównaniu z opóźnionym, a liczba kłosów we wczesnym terminie siewu była większa o 43% (lepsze wschody, intensywniejsze krzewienie). Przy wczesnym terminie siewu MTZ była większa o 18,4%. O plonie ziarna jęczmienia nieoplewionego decydowała w największym stopniu liczba kłosów na m². Wpływ innych składowych był mniejszy. Potwierdzają to liczne badania z różnymi gatunkami zbóż oraz z odmianami oplewionymi jęczmienia jarego [Noworolnik 1996, 1998; Noworolnik, Leszczyńska 1997; Zając i in. 1997; Ostrowska, Kucińska 1999].

Układ pogody w latach i termin siewu silniej modyfikowały cechy jakości ziarna niż zróżnicowane nawożenie N. Największą zawartość białka stwierdzono w najsuchszym 2000 roku oraz przy opóźnionym terminie siewu i dawce azotu 30 kg N/ha. Plon białka zależał od plonu ziarna, co znajduje potwierdzenie w badaniach cytowanych autorów.

WNIOSKI

1. Lata, w których przeprowadzono doświadczenia (2000–2002), istotnie wpływały na plonowanie jęczmienia nagiego. Większe wartości badanych cech uzyskano w latach o korzystniejszym przebiegu pogody, jedynie zawartość białka w ziarnie była większa w suchym roku 2000.

2. Wczesny termin siewu wpływał istotnie na większość badanych parametrów, zwiększał plon ziarna, liczbę kłosów, masę 1000 nasion, plon białka i wyrównanie ziarna.

3. W zakresie stosowanych dawek nawożenia azotem powodowało istotny przyrost plonu ziarna i białka przy dawce 60 kg N/ha w porównaniu z kontrolą. Liczba kłosów była istotnie większa po zastosowaniu 60 i 90 kg N/ha.

PIŚMIENNICTWO

- Dziamba S., Rachoń L. 1992. Produktywność nagoziarnistych i oplewionych odmian jęczmienia jarego uprawianych w siewie czystym i mieszankach. *Fragm. Agron.* 1, 91-100.
- Dzieżyc J., Nowak L., Panek K. 1987. Dekadowe wskaźniki potrzeb opadowych roślin uprawnych w Polsce. *Zesz. Probl. Post. Nauk Rol.* 314, 11-32.
- Mattsson M. 1992. Nitrate assimilation in barley: effects of nitrogen limitation, ontogeny and genotype. *Svalov, Sweden*, 27-46.
- Noworolnik K. 1996. Plonowanie mieszanek oraz czystych siewów jęczmienia jarego i owsa w zależności od terminu siewu. *Fragm. Agron.* 4, 67-72.
- Noworolnik K. 1996. Reakcja odmian i rodów jęczmienia jarego na poziom nawożenia azotem. *Biul. IHAR* 197, 121-125.
- Noworolnik K. 1998. Wpływ właściwości odmian i czynników siedliskowych na reakcję jęczmienia jarego na gęstość siewu i nawożenie azotem. *Biul. IHAR* 207, 63-68.
- Noworolnik K., Leszczyńska D. 1997. Plonowanie odmian i rodów jęczmienia jarego w zależności od terminu siewu. *Biul. IHAR* 201, 225-229.
- Ostrowska D., Kucińska K. 1999. Wpływ wzrastających dawek azotu na plon i jakość ziarna jęczmienia jarego – Mat. Konf. Środowiskowe i agrotechniczne uwarunkowania jakości płodów rolnych, SGGW Warszawa, 55-59.
- Rossnagel B.G. 1999. Hulless Barley – the Barley of the Future? *Proceedings of the Canadian Barley Symposium '99, Winnipeg – Canada.*
- Rossnagel B.G. 2000. Hulless Barley – Western Canada's Corn. *Proceedings of the 8th Int'l Barley Genetics Symposium, Adelaide, Australia.*
- Zajac T., Krawontka J., Szmigiel A. 1997. Oszacowanie determinacji plonu ziarna jęczmienia jarego na podstawie predykcji regresyjnej i zmienności elementów struktury plonu. *Zesz. Nauk. AR w Krakowie, Ser. Rolnictwo* 34, 141-150.